

SZEMLE

MOLNÁR-BODROGI ENIKŐ, „**Kieli on sielun sormenjäljet**”. **Pohjois-Fennoskandian ja Romanian suomalais-ugrilaisten vähemmistöjen kielinarratiivit identiteetin rakentajana.** („*A nyelv a lélek ujjenyomata*”. *Észak-Fennoskandia és Románia finnugor kisebbségeinek nyelvi narratívái mint identitásképző tényezők.*) Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 194. Oulun Yliopisto, Oulu 2022.

Jelentős mű született Molnár-Bodrogi Enikő tollán, amelyet a szerző az észak-finnországi Oulu egyetemének bölcsészettudományi karán védett meg 2022-ben. E munka hátterét a 18–19. század nagy nyelvészeti felfedezései (az összehasonlító nyelvészet módszerével föltárt finnugor rokonság), ugyanezen kor nagy történelmi mozgásai (a napóleoni háborúk, majd csaknem száz évvel később az I. világháborút lezáró békek következtében megváltozott országhatárok) és e kor Fennoskandiáját jellemző kíméletlen és szociálisan érzéketlen eszmék (szociáldarwinizmus: struggle for life = győzzön a rátermettebb), valamint az ellenükben ható, a lutheránus hitéletet megújító, ill. részben fölbolygató, a „bennszülött” népesség önbecsülését erősítő mozgalmak (a Lars Levi Laestadius (1800–1860) lelkész nevéhez kapcsolódó, Észak-Svédország népességét etnikai megkülönböztetés nélkül, tehát a meänkieli nyelvűek mellett a számikat is befogadó *laestadianizmus*, valamint a Paavo Ruotsalainen (1777–1852) vándorprédikátor nevéhez kötődő, ugyancsak szociális indíttatású *heränneitä* ’felébredtek’ vallási mozgalma) adják. (Az erdélyi és moldvai magyarságot más vallási és felekezeti jellegű problémák jellemzik, ld. alább.) Ebben az időben és térben is tág keretben öt finnugor rokonsághoz tartozó népcsoport nyelvi-irodalmi-kulturális viszonyait vizsgálja Molnár-Bodrogi Enikő: a Svédország keleti részén lakó, a finnhez közeli meänkieli nyelvet beszélő népességet, a Norvégia, Svédország és Finnország északi sarkának finnül Ruijának, norvégül Finnmarknak nevezett régió finnhez ugyancsak közeli kvén nyelvet beszélő népességét, a négy északi ország (Norvégia, Svédország, Finnország és Oroszország) legészakabbi részein lakó számi, korábban lappnak nevezett népesség nyelveit, valamint az erdélyi magyarságot, és végül a Moldvában lakó magyarokat, akiket csángó néven is ismerünk. A csángók és az őket körülvevő román többség között a nyelvi különbségen túl vallási különbség is van: a csángók római katolikusok, míg a románok az autokefál román ortodox egyház hívei. Az északi népek esetében a vallási különbség csupán árnyalatokat jelent. A kvének, a meänkieliek és a számik vallása, mind a laestadianistáké, mind a „felébredteké” a lutheranizmuson, a többségi nyelvet beszélők vallásán belüli irányzat, azaz regionális jellegű, szemben a csángók és a románok vallása közti különbséggel, amely voltaképpen a keleti (Bizánc) és nyugati (Róma) kereszténység ezeréves, máig ható rivalizálásával van megterhelve, s ekként kontinensekre kiterjedő konfliktusok forrása. Az öt vizsgált népesség közös nevezője, hogy mindegyik kisebbséget alkot az általuk lakott térség (állam) nagyobb (uralkodó) népességéhez viszonyítva.

A disszertációban vizsgált kisebbségi nyelveket vagy nyelvjárásokat¹ összeköti, hogy kétszeresen is kisebbségben vannak: (1) a *kvén* kisebbségben van Norvégia mindkét hivatalos nyelvével szemben (a dánhoz közelálló *bokmål*-lal és a csak Norvégiában beszélt *nynorsk*-kal szemben), de kisebbségben van a hozzá közelálló finn köznyelvvél szemben is; (2) a *meänkieli* kisebbségben van az állam hivatalos nyelvével, a svédvel szemben, de a Tornio folyó túloldalán kezdődő állam másik hivatalos nyelvével, a finn köznyelvvél szemben is (ti. Finnországban a svéd is hivatalos nyelv), noha a finnhez nyelvtanilag és történetileg is közel áll; (3) a súlyosan veszélyeztetett és esetenként kölcsönösen már nem is érthető, ezért inkább *számi nyelveknek*, mint egyetlen nyelvnek nevezhető idiómák természetesen kisebbségben vannak azoknak az államoknak a hivatalos nyelvével szemben, amelyekben e számi nyelveket beszélők élnek, tehát a norvéggal, svédvel, finnel és oroszsal szemben, közülük egyedül a finnül Ruijának, norvégül Finnmarknak nevezett tartományban beszélt, virulens északi számi nyelv van többségben más számi nyelvekhez viszonyítva, talán csak az Észak-Kelet Finnországban beszélt Inari számít sikerült még az északi számihoz hasonló sikerrel vitalizálni; (4) az *erdélyi magyarság nyelve* az állam nyelvével, a románnal szemben van kisebbségben, de az imént tárgyalt nyelvi kisebbségektől nagyságrendben tér el lévén milliós nagyságrendű nyelvközösség (pontos statisztikai adatokat ld. a mű 32. oldalán), míg a többi kisebbség nyelvközösségei nagyságrendileg kisebbek, tízezrekkel mérhető nagyságúak; továbbá az erdélyi magyar nyelv és kultúra mögött ott áll egy tízmilliós ország, Magyarország, amely nyelvében és műveltségében ugyanúgy az európai mintát követi, mint a román, ukrán, szlovák, osztrák, horvát és szerb szomszédság (ugyanígy mint Fennoskandia többségi nyelvei és kultúrái, azaz a svéd, norvég és a finn). Ekképpen az erdélyi magyar nyelv és kultúra, ha számosságban nem is, de európai voltában és minőségében nem marad el a többségi románságtól és a többi szomszédétól, és Fennoskandiától sem; (5) a *csángó* kisebbségben van az őt körülvevő románnal szemben, amely az állam hivatalos nyelve, de kisebbségben van a magyar köznyelvvél szemben is, amelynek tudatosan művelt régióitól, az erdélyi magyarságtól a Moldvát Erdélytől elválasztó Kárpátok vonulata választja el. A csángó több évszázados elszigeteltségére hivatkozva Sándor Klára szegedi nyelvészprofesszor a magyar nyelvészetben szokatlan ötlettel állott elő: a csángót a magyar „közeli rokonnyelveként” javasolta felfogni, s ezzel a távoli rokon balti finn nyelvek rokonsági viszonyainak (finn – kvén és meänkieli, karjalai – tveri karjalai, észt, vepsze, vót, lív) mintáját alkalmazta a magyarra.

Az erdélyi magyar nyelv és kultúra fogalma, amit transzilvanizmus néven szokás emlegetni, lényegében kényszerűségből jött létre az I. világháborút követő párizsi békekövetkezményeként, addig ugyanis az erdélyi magyar nyelvet és kultúrát nem volt szokás a magyar nyelv és kultúra külön részeként felfogni. A transzilvanizmus kezdeményezőjeként a polihisztor (építész, grafikus és író) Kós Károlyt (1883–1977) szoktuk említeni (ő volt az Állatkert és számos más budapesti középület, iskola és lakóház tervezője, a magyarországi Jugendstilnek/art nouveau-nak a finn Eliel Saarinen építészetéhez legközelebb álló képviselője), aki budapesti karrierjét föladvá tért vissza szülőföldjére, s lett – többek között a finntól elkülönülő karjalai kultúra mintájára (ld. Akseli Gallén-Kallela, Gesellius, Eliel Saarinen művészetét) – a magyarországitól elváló erdélyi kultúra ikonikus alakja. A transzilvanizmus számos kiváló képviselőjét ismerjük, Áprily Lajost (1887–1967), Kuncz Aladárt (1885–1931), Dsida Jenőt (1907–1938), Tamási Áront (1897–1966). A transzilvanizmus legnagyobb hatású

¹ A nyelv és nyelvjárás közti különbségre Max Weinreich (1894–1969), aki egy azóta csaknem kihalt nyelvjárás, a jiddis nagyhirű kutatója volt, adott állami keretben értelmezendő magyarázatot mondván, hogy „a nyelv olyan nyelvjárás, amely mögött hadsereg és hadiflotta áll”.

képviselője valószínűleg mégis a „magyarországi” Móricz Zsigmond (1879–1942) volt az 1935-ös könyvnapra megjelent *Erdély* c. regénytrilógiájával, mely már első kötetének címéből, a *Tündérkert*ből is máig sugárzik mindaz a történelmi nosztalgia, ami a magyarságot, szerényebben szólva a magyar olvasók közösségét Erdélyhez köti. A regénytrilógia mégsem csak egy elvesztett tartomány, az egykori fejedelemség utáni nosztalgia apoteózisa, hanem a történelmi háttérből kilépve általános érvényű művészi ábrázolása emberi életeknek, vágyaknak, sikeres és kudarcba fulladt terveknek, amelyek helyszíne lehetne akár Provence, Toscana, Umbria vagy bármely más tündéri tartomány. Az európai műveltség e varázslatos régióinak körébe emelte Móricz regénytrilógiája Erdélyt is, s ezzel a transzilvanizmust megalapozotta az egyetemesség dimenziójában értelmezhetjük.

A disszertációból három problémát emelek ki: (1) *kielettömänä syntyny* „nyelvnélkülinek született”, az anyanyelvtől való megfosztottság állapota, (2) a *pelastaja*, angolul: *savior/redeemer*, a többségi nyelvet terjesztő „megmentő” szerepét különös tekintettel az iskolai oktatásra, (3) az egy nyelvbe, a többségi nyelvbe „bedugaszolt” többségi ember (finnül: *ummikko*, magyarátatát ld. alább) alakjának problémáját.

1. A nyelvtervezéssel, nyelvi ideológiával foglalkozó szaktudósok számszerűen, statisztikai adatokkal mutatják be a kisebbségi nyelvet beszélők hátrányát a többségi nyelvet beszélőkkel szemben. Molnár-Bodrogi Enikő egy újabb és ezidáig elhanyagolt körülményt figyelembe véve hangsúlyozza a kisebbségi nyelven beszélők lélektani hátrányát a meänkieli nyelven beszélő és író Bengt Pohjanen példáján. A nyelv kisebbségi vagy többségi volta ugyan számszerűségi kérdés, de ennél lényegesebb körülmény, hogy a nyelv elsajátítását fejlődéslelektani törvények határozzák meg, s ez adott esetben fontosabb is lehet mint kisebbségi vagy többségi mivolta. A svédországi demokrácia nagyobb dicsőségére a meänkieli-régió (Meänmaa) iskoláiban első nyelvként a svédet tanítják, míg a finnt, amelyet az ottani tanügy jóhiszeműen összetéveszt helyi változatával, a meänkielivel, legfőljebb opcionálisan tanulhatják a család kérésére a kisiskolások, amit azonban az addig meänkieli családban nevelkedett gyerek nem érez sajátjának (ahogy később a svéd államnyelvet sem). Ez a nyelvi kisebbséggel szemben jóindulatot mutató tanügyi jóakarat, amelyet a „benszülöttek” némi iróniával a „megmentőknek” tulajdonítanak, káros is lehet. Arról van szó ugyanis, hogy Meänmaa-ban még az opcionálisan igénybevehető finn nyelvű oktatás is megfosztja a kisgyereket az otthon megszokott meänkieli anyanyelvtől. Ezért érzi Bengt Pohjanen, hogy „nyelvnélkülinek születtem”. Ez az anyanyelvtől való megfosztás sokkot jelent a kisgyerekeknek, ami előbb némaságot, később – amíg a finnt, majd a svédet el nem sajátítja – kisebbségi érzést okozhat, ami egyeseknél az anyanyelv elhagyásához vezet, másokban pedig dacot kelt, akik csak azért is kitartanak anyanyelvük mellett. Ilyenek főleg a gyökereikhez ragaszkodó, művészberek, írók között akadnak. Legjobb példa rá a már említett Bengt Pohjanen, akinek regényét, *A csempészkirály fiát* (Koinónia, Kolozsvár, 2011) éppen Molnár-Bodrogi Enikő fordította magyarra.

2. A „megmentők” másik fajtáját alkotják azok, akik a többségi nyelvet mint a „barbár” kisebbség civilizatórikus eszközét használják. Ez az iskolahálózat segítségével történik – nemcsak Fennoskandiában, hanem úgyszólván az egész világon (az orosz birodalomban beszélt számtalan kisebb-nagyobb rokon és nem-rokon nyelv sorvadásának, kihalásának legfőbb oka a 19. században létrehozott, a 20. században továbbfejlesztett, természetesen orosz nyelvű iskolarendszer volt). Ezeknek a „megmentőknek” az álszentségét leplezi le Bengt Pohjanen *Vaihetta kieltä, vaihetta naamaria* (Nyelvet váltani, álarcot váltani) (Överkalix: Barents Publisher, 2019) c. könyvében.

3. Egy későbbi fejlettségi fokon a többségi nyelvet vagy nyelveket elsajátított kisebbségi már lenézi az egy nyelvű többségit, az *ummikko*-t. *Ummikko az umpi* ’ dugulás, elzáródás,

székrekedés” főnév *-kko* nomen agentis képzővel ellátott alakja, és a többségi egynyelvűt jelenti – ami véleményem szerint telitalálat. A kisebbségi nyelvet beszélők mind többnyelvűek – ellentétben a domináns többségi nyelveket beszélőkkel, az *ummikko*-kkal. Ezzel kapcsolatban jegyzem meg, hogy az erdélyi magyarok ideértve a csángókat is többnyelvűek ellentétben a magyarországiak többségével, akik bizony *ummikko*-ként nőnek fel és úgy is viselkednek sokszor az e típusra jellemző tudatlansággal, önhittséggel és arroganciával olykor az erdélyi magyarok vagy moldvai csángókkal szemben is, nem beszélve más nyelvű idegenekről.

Molnár-Bodrogi Enikő disszertációja több nyelven íródott. Törzsanyaga finnül készült és 8 fejezetben tárgyalja Fennoskandia, valamint Románia, azaz Erdély (és Moldova) kisebbségi, finnugor rokonságba tartozó nyelveit. E kisebbségi nyelvek többszörösen is azok, melynek ellensúlya – és különleges értéke! – beszélőik többnyelvűsége. (E kisebbségi nyelvek írói és költői műveiket több nyelven írják, anyanyelvükről általában maguk fordítják a többségi nyelvre, olykor nyelvekre.) A disszertáció témája beillik a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Általános és Magyar Nyelvészeti Tanszékének profiljába, amely Márton Gyula óta dialektológiai jellegű, Péntek János, Szilágyi N. Sándor és Benő Attila munkásságának köszönhetően kifejezetten kontaktológiai, fordításelméleti és stilisztikai, valamint szemiotikai és kognitív nyelvészeti irányt vett amellet, hogy jelentős lexikológiai kiadványokat is létrehozott (Benő Attila 2004. *A kölcsönszó jelentésvilága*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár; Benő Attila (szerk.) 2009. *Román-magyar kulturális szótár*. Sepsiszentgyörgy; Benő Attila 2011. *A dolgok másik neve*. Kolozsvár; Egyed Emese (szerk.) 2003. *Szabadon fordította...* Scientia Kiadó, Kolozsvár; Péntek János (szerk.) *A moldvai magyar tájnyelv szótára* I/1 (2016), I/2. (2017), II (2018), Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület; Péntek János 2021. *Kalotaszegi Tájszótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy; Szilágyi N. Sándor 2000. *Világunk, a nyelv*. Osiris könyvtár).

A disszertációhoz szervesen kapcsolódó öt melléklet közül az első (*Kieli-iteolokioita vähemmistöavisissa* 'Nyelvi ideológiák a kisebbségi újságokban') meänkieli nyelven íródott és amellet, hogy különleges produktuma a meglehetősen szórványos meänkieli irodalomnak, nyelvi bravúr, és bizonyíték arra, hogy potenciálisan bármely nyelv alkalmas a tudományos diszkusszióra. (Emlékezzünk arra, hogy kétszáz éve sincs annak, hogy csak kevesen hittek abban, hogy a magyar nyelv alkalmas tudományos értekezések nyelvére. E széles látókörű és jövőbe látó kevesek (pl. Bessenyei György, Teleki József, Széchenyi István) szorgalmazták egy magyar tudós társaság, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia létrehozatalát, amelynek elsőrendű célja a magyar nyelvű tudományosság megteremtése volt. Bolyai János nagy műve, a nem-euklideszi geometria alapvető munkája 1832-ben még latinul jelent meg, apja Bolyai Farkas *Tentamen c. matematika-tankönyvének Appendixeként, azaz 'Függelékeként'*.) A második tanulmány magyar nyelvű: *Az anyanyelven alkotás esetlegessége?*. A harmadik angol nyelvű: *The Voice of Crying (or Calling?) in the Wilderness. Possible Similarities between Transilvanism and Meänmaa-Idea* (A pusztába kiáltott [vagy nekünk/a nagyvilágnak szánt?] szó/jajkiáltás. Lehetséges hasonlóságok a transzilvanizmus és a Meänmaa-gondolat között). A negyedik írás ismét angol nyelvű: *Dissenting narratives of identity in Saami, Meänkieli és Kven literatures* (Az identitás eltérő narratívái a számi, meänkieli és kven irodalomban). Az ötödik ugyancsak angol nyelvű: *Modernization and Language Loss in the Meänkieli Community* (Modernizáció és nyelvesztés a meänkieli nyelvközösségben). Ez utóbbi két tanulmánynak román rezüméje is van. A címek magukért beszélnek. Fontos hozzátenni ehhez azonban azt is, hogy a szerző irodalmár és olyan kérdésekhez szól hozzá, olyan kérdéseket feszeget a kisebbségi nyelvek problémája kapcsán, amit eddig többnyire csak a tárgyilagosságot az érzelmek elé helyező nyelvészek és statisztikusok vizsgáltak. Míg velük

szemben az írók és költők (Bengt Pohjanen, Rita Magga-Kumppulainen, Agnes Eriksen és mások) a nyelvsajátítás különböző fázisait a gyermek érzelmein keresztül ábrázolják, amit fejlődéslelektanból ismerünk, s amire a nyelvtiszta nem szoktak érzékenyek lenni. Ez a Molnár-Bodrogi Enikő által hangsúlyozott új szempont jelentős mértékben gazdagítja, új dimenzióval bővíti a nyelvi kisebbség problémakörét, amelynek figyelembe vétele haszonnal járhat a kisebbségi nyelvek életben tartására, oktatási lehetőségeinek javítására.

Molnár-Bodrogi Enikő hatalmas irodalmat dolgozott föl munkájában. Dicséretes, hogy munkája csaknem minden részének, a törzsanyagnak és a törzsanyag központi témáit meánkieliül, magyarul és angolul újratárgyaló, ill. szintetizáló esszéknek is van angol nyelvű, a IV-nek és az V-nek ezen felül román nyelvű rezüméje is. Nagyszerű dolognak tartom, hogy e kitűnő finnséggel (meánkieliséggel, angolsággal és magyarsággal, végül, de nem utolsósorban románsággal) megírt munkával Molnár-Bodrogi Enikőnek sikerült a távoli Ouluba is elvinni a korszerű kolozsvári tudományosság hírért, és miközben új szempontokkal gazdagította az otthoni dialektológiai és kontaktológiai kutatásokat. Munkája remélhetőleg ösztönzőleg hat majd a hasonló irányú magyarországi kutatásokra is és kimozdítja művelőit az önmagukba zárkózó *ummikko*-k világából.

SIMONCSICS PÉTER

obester@freemail.hu

Gróf SZÉKELY LÁSZLÓ, **Végső vagy Utolsó Trombita Szó.** Erdélyi drámatéka sorozat, Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 2021. 100 oldal.

Gróf Székely László *Végső vagy Utolsó Trombita Szó* című kötete az Erdélyi drámatéka sorozat részeként jelent meg az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadásában 2021-ben Kolozsváron. A könyv szerkesztése, sajtó alá rendezése és az utószó megírása Egyed Emese érdeme. A kötet a dráma szövegén kívül tartalmaz egy alapos filológiai munkáról árulkodó kísérő tanulmányt, egy magyarázat-illetve egy könyvészeti jegyzéket, valamint egy képmellékletet egy Gróf Székely Lászlóról készült festményről.

Gróf Székely László (?1716–1772) nagyszabású születésű földbirtokos, magyar nemes, naplóró, fordító. Az irodalomtörténet eddig elsősorban művelődéstörténeti szempontból is jelentős értékű memoárjáért tartja számon, a legutóbbi kutatások azonban fordítói tevékenységének eredményességére is rámutattak. Ezen tevékenységének egyik illusztris darabja az előbb említett miraculum-történetekkel is rokonítható dráma.

A könyv felépítéséről már az ajánlás előtt olvashatunk. A fordító „Hat Szakaszokbéli Keresztyéni beszélgetésekben igen jól el rendeltetett könyvetskének” (6) nevezi a művet, aztán rögtön fel is sorolja mind a hat szakaszban a szereplőit. Az első szakaszban a Halál, a Test és a Lélek beszélgetnek, a másodikban a világ, a Test és az Ördög, a harmadikban az Ember és a Lelki ésméret, a negyedikben a Lelki ésméret és a Vétek, az ötödikben az Isten és a Lélek, valamint a Szent város, a hatodikban pedig a Lélek és a Szent város beszélgetéseit olvashatjuk. A könyv szerkezetének a részletes bemutatása már az ajánlás előtt nem számít ritkaságnak a korabeli írásgyakorlatban. A fordító az ajánlás előtt megadja művének eredeti forrását is, vagyis egy 17. századi, 1632-ben Londonban Kyngston Felix által kiadott nyomtatványt, amelyet ő [Székely László], „világi terhei foglalatosságai, és kedvetlenségei között” (uo.) latin nyelvből magyarra fordított. Ezután következik az ajánlás, amelyre azért érdemes odafigyelnünk, mert filológiai szempontból is értékes információkat tartalmaz.